

BARTKÓ RÓBERT

A terrorcselekmény mint nemzetközi bűncselekmény

A jogirodalom már hosszú idők óta foglalkozik azzal a kérdéssel, hogy a terrorizmus, pontosabban az államhatárokat átlépő nemzetközi terrorizmus besorolható-e a tulajdonképpeni nemzetközi jogi bűncselekmények körébe, vagy pusztán transznacionális kriminalitásként értékelhető. A megkülönböztetés korántsem látszólagos, hiszen a *nemzetközi jogi bűncselekmények* olyan deliktumok, amelyeket a nemzetközi jog nyilvánít bűncselekményekké¹, azaz a büntetendővé nyilvánítás alapja nem a belső jog, hanem a nemzetközi jog, további ismerv pedig a cselekmények az emberiség közös érdekeit sértő jellege². Ezzel szemben a *transznacionális bűncselekmények* – mint ahogyan a megnevezés tükröfordításából is következik – államhatárokon átvívelő bűntettek, amelyekkel szemben a nemzetközi szintű fellépés oka az, hogy sértik az államok közötti békés kapcsolatokat³, és több állam területére történő átnyúlásuk határozott együttműködésre kényszeríti a nemzetközi közösséget⁴. A nemzetközi terrorizmust klasszikusan ezen utóbbi bűncselekményi kategóriába sorolják be, amikor azonban nemzetközi bűnözésről, illetve határokon átvívelő devianciákról beszélünk, szükségképpen szem előtt kell tartanunk egy olyan szempontot is, amely a nemzetközi jogi bűncselekmények megítélése szempontjából – legalábbis álláspontunk szerint – irányadónak tekinthető.

Egy adott bűncselekmény nemzetközi jellege minimálisan két szinten jelenhet meg: egyrészt úgy, hogy a cselekmény súlyánál fogva fenyegeti az egész nemzetközi jogközösséget, így e cselekmények üldözése a nemzetközi jog erejéből fakad, másrészt pedig úgy, hogy a büntetendőség a belső jogból fakad, de a globalizáció és egyéb más tényező következtében a cselekmény nem marad meg egy adott állam határain belül, hanem átlépi őket. Ilyenképpen azt is mondhatjuk, hogy a tágabb értelemben vett nemzetközi bűncselekmények közé nemcsak a tulajdonképpeni, a nemzetközi jogon alapuló bűncselekmények tartoznak, hanem az úgy-

1 Wiener A. Imre: Nemzetközi büntetőjog – nemzetközi bűncselekmények. Jogtudományi Közlöny, 1986/6., 262. o.

2 Otto Triffler: A nemzetközi büntetőjog időszerű kérdései. Az ELTE ÁJK-n elhangzott előadás tézisei. 1983. június 2., 2. o.

3 Igor Ivanovics Karpec: A nemzetközi jellegű bűncselekmények I. kötet. Rendőrtisztviseli Főiskola, Budapest, 1983, 51. o.

4 Polt Péter: A nemzetközi büntetőjog fejlődésének néhány kérdése. Jogtudományi Közlöny, 1987/4., 176–178. o.

nevezett „nemzetköziesedő” bűntettek is, amelyek esetén az államok a nemzetközi jog legalapvetőbb forrásához, a nemzetközi szerződéshez⁵ nyúlnak a hatékonyabb fellépés és a nemzetközi közösséget fenyegető helyzet megszüntetése vagy minimalizálása érdekében.

Hangsúlyosnak tartjuk rögzíteni továbbá azt is, hogy követve a szakirodalmat elfogadjuk azt a distinkciót, amely megkülönbözteti a nemzetközi bűncselekményeket mint tágabb fogalmi kategóriát, valamint a szűkebb értelemben vett nemzetközi jogi bűncselekményeket. Utóbbi alá tartoznak a szakírók szerint elsődlegesen a háborús bűncselekmények, az emberiség elleni bűncselekmények, a genocídium és az agresszió.⁶

Jelen tanulmánynak egyértelmű célja annak bemutatása, hogy a nemzetek közössége, valamint a nemzetközi büntetőjogi elképzelések milyen rendszerben értelmezik a nemzetközi terrorizmust, illetve hogy megválaszolja az alapvető kérdést: lehet-e a mai modern jogi környezetben az előbbi csoportosítást érvényesíteni a nemzetközi terrorizmus tekintetében is, vagy az már túlhaladott álláspontnak tekinthető, és kijelenthető, hogy a nemzetközi terrorizmus is besorolható a nemzetközi jogi bűncselekmények, azaz a szűkebb értelemben vett nemzetközi bűncselekmények közé.

A terrorizmus mint nemzetközi deliktum megítélése békeidőben

Az *első jelentősebb kísérlet* a terrorizmus mint nemzetközi bűncselekmény definiálására a Nemzetek Szövetségében történt 1934 és 1937 között.⁷ Az apropót egy politikai esemény adta, amikor is 1934. október 9-én I. Sándor jugoszláv király horvát szeparatisták által elkövetett merénylet áldozata lett Franciaországban. A merényletben a francia külügyminiszter, Louis Barthou és két embere is meghalt.⁸ Az esemény után az elkövetők Olaszországba menekültek, Franciaország pedig a két állam között 1870-ben megkötött egyezmény alapján kezdeményezte kiadatásu-

⁵ E nemzetközi szerződések általános sajátossága, hogy az abban részes államok kötelezik magukat arra, hogy belső büntetőjogukban a nemzetközi szerződéssel összhangban álló szabályokat alkossanak, így önmagában a nemzetközi szerződés csak akkor teremti jogi alapot egy adott bűnelkövető felelősségre vonására, ha az adott állam jogalkotó szerve elfogadja a szükséges büntetőjogi szabályt. Wiener A. Imre: Jogforrások és jogelvek a nemzetközi jogban. Állam- és Jogtudomány, 1990/1–2., 13. o.

⁶ Gerhard Werle: Principles of International Criminal Law. T. M. C. Asser Press, 2005, p. 26.

⁷ Ben Saul: The legal response of the League of Nations to Terrorism. Journal of International Criminal Justice, vol. 4., no. 1., 2006, p. 79.

⁸ Francis Paul Walters: A history of the League of Nations. London, 1969, p. 599.

kat. A torinói fellebbviteli bíróság elutasította a kérelmet azon az alapon, hogy a bűncselekményt politikai bűncselekménynek minősítette, amelyre nem terjedt ki a két állam közötti kiadatási egyezmény.

Az eseményre válaszul a Nemzetek Szövetségében megindult a „műhelymunka” olyan egyezmény kidolgozása érdekében, amelynek segítségével hatékonyan felvehető a nemzetközi közösségben a küzdelem az ilyen, illetve ehhez hasonló merényleteket elkövetőkkel szemben. A Nemzetek Szövetsége volt tehát az a szervezet, amely első ízben kívánt nemzetközi választ adni a terrorizmus elleni fenyegetésre⁹. A merénylet után gyakorlatilag két hónappal a Szövetség Tanácsa 1934. december 10. napján elfogadott határozatában hangsúlyozta, hogy a nemzetközi jog jelenlegi szabályrendszere nem tekinthető elégségesnek a nemzetközi terrorizmus elleni küzdelemben, hatékonyabb együttműködésre van szükség¹⁰. Ennek alapján még az előkészítés szakaszában a Szövetség Közgyűlése nemzetközi alapelveket is megfogalmazott, amelyeket minimális standardként állított az egyezmény elé. Ezek az elvek a következők voltak:

1. tilalmazott minden, az emberi életet vagy szabadságot sértő, illetve veszélyeztető terrorista megnyilvánulás,
2. meg kell előzni a terrorcselekmények elkövetését,
3. meg kell büntetni a nemzetközi jelleget öltő terrorista megnyilvánulások elkövetőit.¹¹

Az egyeztetések és viták után végül is 1937 novemberében megszületett a két egyezménytervezet, amelyek azonban sohasem léptek hatályba. Az egyik konvenció meghatározta a nemzetközi terrorizmus fogalmát (egyezmény a terrorizmus megelőzéséről és büntetéséről, a továbbiakban: egyezmény), míg a másik annak a nemzetközi bíróságnak a szabályrendszerét teremtette meg, amely az egyezmény hatálya alá tartozó bűntettek elkövetőivel szembeni eljárás lefolytatására, valamint azok felelősségre vonására állni volna fel. Annak érdekében, hogy a jövőben

⁹ Itt kívánjuk megjegyezni, hogy az uralkodó felfogás szerint egy nemzetközi szervezet keretei között végbemenő jogalkotás nemzetközi jogon alapuló felelősségi szabályokat alkothat, így kijelenthető, hogy már a Nemzetek Szövetségében felmerült annak a gondolata, hogy a nemzetközi terrorizmus elleni küzdelmet nemzetközi jogi alapokra helyezze.

¹⁰ Ben Saul: i. m. 80. o.

¹¹ Ezek a hivatkozott alapelvek nemcsak az egyezménytervezet elkészítésére voltak nagy hatással, de mind a mai napig zsinórmétekként szolgálnak a nemzetközi közösség számára. Olyan princípiumok ezek, amelyeket a nemzetközi béke és biztonság megerősítését is célzó, számtalan országot tömörítő nemzetközi szervezet fogalmazott meg, és mint ilyenek, a szerző álláspontja szerint, mára már a nemzetközi szokásjog részeként értelmezhetők. Egyebek között a terrorcselekmény mint kriminalizált magatartás megjelent a ruandai bűntetteket vizsgáló nemzetközi ad hoc törvényszék (International Criminal Tribunal for Rwanda; ICTR) státutumának joghatósági szabályrendszerében.

ne lehessen akadálya a terroristák kiadásának, az egyezmény arra ösztönözte volna az államokat, hogy olyan belső szabályokat alkossanak, amelyek alapján a terrorcselekményeket nem lehet politikai bűncselekménynek tekinteni.¹²

Az egyezménytervezetek tartalmából látható, hogy a Nemzetek Szövetségének egyértelmű szándéka volt nemzetközi bűncselekményként kezelni a nemzetközi terrorizmust, hiszen nemzetközi jogi normában rögzítették annak tényállását, valamint az elkövetők felelősségre vonásával kapcsolatos eljárási és egyéb anyagi jogi szabályokat is.¹³ Az államok közül is többen hangsúlyozták a nemzetközi terrorizmus nemzetközi bűncselekményi jellegét. Így például Haiti és Románia képviselője szerint a terrorizmus „civilizáció elleni bűntett”, míg a portugál álláspont a terrorizmus nemzetköziliközösség-ellenességét emelte ki. Mások szerint a terrorizmus a nemzetek közösségének közös örökségét veszélyeztető bűncselekmény, sőt a lengyel álláspont szerint egyenesen *delictus juris gentium*¹⁴.

Ahogy a korábbiakban említettük, az egyezménytervezeteket a közgyűlés által előírt jogelvek szerint fogadták el, így az egyezmény 1. cikke is ebből indul ki, amikor a nemzetközi jog egyik általános alapelvét rögzíti: az államok kötelesek tartózkodni másik állammal szemben irányuló terrorista aktivitás kifejtésétől, illetve annak erősítésétől, valamint kötelesek megelőzni minden ilyen megnyilvánulást. Az

12 Maga az egyezmény is 8. cikkelyében a terrorcselekményt kiadási bűncselekményként kezeli, és előírja, hogy az államok a köztük érvényben lévő kiadási egyezmények szempontjából kötelesek a terrorcselekményt kiadási bűncselekményként kezelni, illetve kötelesek egymás közötti viszonyukban a viszonyosság alapján akkor is annak tekinteni a terrorizmust, ha köztük nincsen érvényben lévő kiadási egyezmény. Ezzel gyakorlatilag az egyezmény jelentősen továbbgondolta az 1856. május 22-én kihirdetett belga merénylői záradékot, amely az uralkodó vagy annak családtagja ellen elkövetett terrorista cselekményeket kivette a politikai bűncselekmények köréből, és ezáltal kiadási bűncselekményként értékelte őket. Vö. Christine Van Den Wyngaert: The political offence exception to extradition. The delicate problem of balancing the rights of the individual and the international public order. Kluwer, The Hague, 1980, p. 15.

13 Ahogy arra Wiener A. Imre is utal, ahhoz, hogy egy bűncselekményt nemzetközi bűncselekményként értelmezhesünk, legalább három feltételnek kell együttesen érvényesülnie:

1. a büntetőjogi normának nemzetközi jog szerint megkötött nemzetközi szerződésből, vagy a nemzetközi szokásjogból kell erednie, és olyan kötéssel kell bírnia, amely nem igényel belső jogi közvetítést,
2. az elkövetők felelősségre vonásával kapcsolatos szabályokat is ilyen jogi környezetben kell megalkotni, és azok alkalmazásával egy nemzetközi szervezet felhatalmazni,
3. valamint a szerződésnek az államok nagy többsége által kötelezően elfogadottnak kell lennie. Wiener A. Imre: A nemzetközi bűncselekmények kodifikációja. Állam- és Jogtudomány, 1992/1–2., 26–27. o.

Gyakorlatilag a Nemzetek Szövetsége keretei között megalkotott tervezeteket az első két ismerv jellemezte, így nem tekinthető elhagyottnak az az állítás, amely szerint a Nemzetek Szövetségében felismerték, hogy a nemzetközi terrorizmus milyen mértékben képes az emberiség biztonságát veszélyeztetni, ezért nemzetközileg is üldözendő bűncselekményi rangra kívánták emelni.

14 A *jus gentium* fordítása a népek joga, a nemzetközi jog és a népek joga gyakorlatilag szinonim fogalom. Vö.: Nguyen Quoc Dinh – Patrick Daillier – Alain Pellet – Kovács Péter: Nemzetközi közjog. Osiris Kiadó, Budapest, 2001, 47. o. Mindezek alapján látható, hogy egyes országok már 1937-ben nemzetközi bűncselekményként tekintettek a terrorizmusra. Ben Saul: i. m. 82–83. o.

egyezmény, elsőként a történelemben, rögzíti a terrorizmus tényállását is. A tényállás meghatározásakor – amelyet napjainkban is követnek az egyes belső jogok – az egyezmény abból indul ki, hogy a terrorcselekmény minden esetben összetett bűncselekmény, ha célcselekményből, valamint az azt előidézni képes eszközcselekményből áll. Az egyezmény az 1. cikk (2) bekezdésében akként fogalmaz, hogy a terrorizmus olyan kriminalitás, amely állam ellen irányul, és célja, hogy az adott állam polgáiraiban, polgárainak egyes csoportjaiban, vagy a teljes közösségben váltson ki ijedséget, rémületet. A célt pedig az egyezmény 2. cikke szerinti úgynevezett „kategória-bűncselekményekkel” kívánja elérni, így: a személyek és anyagi javak elleni vagy fegyveres bűncselekményekkel.¹⁵ Az, hogy a terrorizmus állam ellen irányul, még nem jelentette azt, hogy önmagában a céltárgy államhoz kapcsolhatósága elegendő volna arra, hogy egy akciót terrorcselekménynek minősítsenek. Az egyezmény indokolásában a Nemzetek Szövetségének elnöksége hangsúlyozta, hogy szükséges a minősítéshez valamely alapvető állami érdek veszélyeztetése is. Így például az egyezmény kiemelten kezeli az állami vezetőket, illetve közhatalmi funkcióval felruházott személyek és családtagjaik védelmét, és továbbgondolva a korábbiakban már említett belga merényleti záradékot, a 2. cikk (1) bekezdésében előírta az államoknak, hogy alakítsák ki azokat a büntetőjogi szabályokat, amelyekkel garantálni tudják e „védett személyek” életét, testi épségét a támadásokkal szemben.

Az egyezmény további erénye, hogy kiemelte alkalmazási köréből az adott állam fegyveres testületeinek tagjait. A polgárháborús helyzetben történt elkövetés – legalábbis a fegyveres szervek tagjainak részéről – ilyenképpen kikerült az egyezmény látómezőjéből, az egyezmény azonban felhívta az államok figyelmét arra is, hogy polgárháborús helyzetben a „nem állami” hadviselőkkel szemben, valamint nemzetközi konfliktus esetén a jogellenes cselekményeket elkövető kombattánsok ellen mint terroristák ellen kötelesek a nyomozást lefolytatni.

Az egyezmény védte továbbá a köztulajdont, és tilalmazta az ellene irányuló terrorista célzatú támadást, valamint bűncselekményi rangra emelte a fegyverek, robbanóanyagok, valamint egyéb veszélyes anyagok előállítását, megszerzését, birtoklását, valamint átadását terrorista cselekmények megvalósításának céljára. Az egyezmény mindezen túlmenően pedig nemcsak az elkövetőket, hanem a cselekményükkel a tényállások keretein kívül maradó felbujtói, bűnsegédi cselekmények megvalósítóit is büntetni rendelte.

Ahogy a korábbiakban arra utaltunk, az egyezmény határozott célja az volt, hogy a terrorizmussal mint nemzetközi bűncselekménnyel vegye fel a harcot, és te-

¹⁵ Ben Saul: i. m. 90. o.

remse meg az államok összefogását. A műhelymunkálatok során az egyes tervezetek már az államok büntetőjogi felelősségéről beszéltek. Az úgynevezett Givenovitch-tervezet¹⁶ szerint abban az esetben, ha a terrorcselekményt egy adott állam ügynöke követné el, ez megalapozhatná az állam büntetőjogi felelősségét is, amelynek elbírálása egy külön felállított nemzetközi büntetőbíróság joghatósága alá tartozott volna. Ezzel a tervezet azt a célt próbálta elérni, hogy az egyes államok ne támogassanak terrorista merényleteket egy másik állam területén.

Összegezve tehát, a Nemzetek Szövetsége volt az első olyan szervezet, amely a nemzetközi terrorizmust nemzetközi bűncselekményként kezelte, és igyekezett volna egy nemzetközi szabályrendszert alkotni megfékezésére. Bár az egyezmények soha nem léptek életbe, hiszen az egyes államok saját immunitásukat féltették az abban foglaltaknak való alávetettség esetén, de mégis érdemes kiemelni, hogy az egyezmény a nemzetközi (büntető) jog történetében először tekintett úgy a terrorizmusra, mint egy önálló, a nemzetközi szokásjogon alapuló¹⁷ nemzetközi bűncselekményre.¹⁸

A Nemzetek Szövetségének kísérlete után – egyebek között a második világháború kirobbanása miatt is – hosszú ideig nem fogalmazódott meg egy egységes nemzetközi jogi definíció a terrorizmussal kapcsolatban, a világháború utáni nemzeti események, valamint a közvélemény nyomására és a terrorizmustól való félelem által vezérelten azonban egyre szélesebb nemzetközi konszenzus kezdett kialakulni egy általánosan is kezelhető terrorizmus-fogalom megalkotására.¹⁹ Megjegyzendő azonban, hogy a második világháború után a katonai törvényszékek statútumai alapján egyre távolabb került a terrorizmus attól, hogy önálló nemzetközi jogi bűncselekményi értékelést nyerjen. Megtörtént egyfajta átértékelése a nemzetközi büntetőjogi kriminalitásoknak, amelyben a statútumok által szabályozott tényállásokat a nemzetközi közösség olyan bűncselekményekként kezdte értékelni, amelyek üldözésének kötelme a nemzetközi jogból fakad. Emellett pedig megjelentek az úgynevezett transznacionális, jellemzően többoldalú nemzetközi egyezményekben rögzített tényállások, amelyek elfogadására az államok közötti szorosabb együttműködés érdekében került sor. Ezek az úgynevezett „*egyezményi szabályozású nemzetközi bűntettek*”²⁰, mint például a tengeri és a légi közlekedés

¹⁶ Uo. 97–98. o.

¹⁷ Álláspontunk szerint a Nemzetek Szövetsége azáltal, hogy ilyen egységes szabályokat fogalmazott meg a nemzetközi terrorizmussal kapcsolatban, beemelte a nemzetközi szokásjogba a terrorizmus elleni küzdelem alapelvét, így az egyezmények hatálybalépése elmaradásának ellenére is kijelenthető, hogy a terrorizmus nemzetközi üldözése nem az államok belső jogából, vagy két-, illetve többoldalú nemzetközi egyezményekből, hanem a nemzetközi szokásjogból ered.

¹⁸ Ben Saul: i. m. 102. o.

¹⁹ Antonio Cassese: *International Criminal Law*. Second Edition. Oxford University Press, 2008, p. 163.

²⁰ Gerhard Werle: i. m. 37. o. A szerző által használt fogalom: „*treaty-based crimes*”.

elleni bűncselekmények, a nemzetközi kábítószer-kereskedelem, illetve maga a terrorizmus is.

Az egyezményi szabályozottság a terrorizmus tekintetében azt jelenti, hogy az elmúlt évtizedekben sor került olyan nemzetközi egyezmények megalkotására, amelyek a nemzetközi terrorizmus mint önálló, de tágabb értelemben vett, nemzetközi bűncselekmény tényállási elemeinek a rögzítését tűzték ki célul, és születtek olyanok is, melyek a nemzetközi terrorizmus egyes alakzatainak önálló – *sui generis* – tényállásait határozták meg.

Ami az egyezmények első csoportját illeti, a nemzetközi szakirodalom a következő egyezményeket kezeli mérföldkőként: az Arab Liga 1998. április 22-i egyezménye a terrorizmus visszaszorításáról; az Afrikai Unió 1999. július 14-i egyezménye a terrorizmus megelőzéséről és a terrorizmus elleni küzdelemről; az Iszlám Államok Konferenciájának 1999. július 1-jei egyezménye a nemzetközi terrorizmus elleni küzdelemről; a 2000. február 25. napján elfogadott ENSZ-egyezmény a terrorizmus pénzügyi támogatásának visszaszorításáról.²¹ Anélkül, hogy valamennyi fogalommeghatározást e helyütt elemeznénk²², elegendőnek tartjuk azoknak a tényállási elemeknek a kiemelését, amelyek valamennyi definíció metszeteiként meghatározhatók. Ezek a következők:

- a) a terrorizmus keretében megvalósított és az egyes egyezmények által részletesen is felsorolt bűncselekmények elkövetése valamennyi állam belső joga szerint bekezdőben önmagában is büntetendő;
- b) a terrorizmus céljai között szerepel a lakosság megfélemlítése, valamint az állam vagy nemzetközi szervezet valamilyen magatartásra történő kényszerítése;
- c) a terrorista megnyilvánulások kivétel nélkül vagy politikai, vagy valamilyen ideológiai megfontolás által motiváltak.

Az előbbi felsorolás alapján általános értelemben a nemzetközi terrorizmus következő tényállási elemei érdemelnek kiemelés²³:

21 Hangsúlyozni kell, hogy ez nem egy tételes felsorolás részünkről, hiszen a vizsgált időszakban számtalan terrorizmus elleni egyezmény született meg az ENSZ keretein belül is, ezekkel a tanulmány a későbbiekben szintén foglalkozik. E helyütt a kiemelésnek pusztán az az alapja, hogy e felsorolt egyezmények a nemzetközi terrorizmus általános definíciójának megalkotására törekszenek, míg a későbbiek során vizsgálándók a nemzetközi terrorizmus egyes alkategóriáival (például légi közlekedés védelme, nemzetközileg védett személyek védelme stb.) foglalkoznak.

22 Az egyes fogalmak rögzítésére lásd: Antonio Cassese: The multifaceted criminal notion of terrorism in international law. *Journal of International Criminal Justice*, 4/2006., pp. 936–937.

23 Az e helyütt alkalmazott distinkció Antonio Cassese: *International Criminal Law* című könyvében alapul (Oxford University Press, 2008).

1. Az objektív elemek

- A nemzetközi terrorizmus *elkövetési magatartási* rendszere kétszintű. Egyrészt találunk olyan cselekményeket, amelyeket önmagukban is büntetni rendelnek maguk a nemzeti jogok is. Ilyen például az emberölés, a testi sértés, a légi jármű hatalomba kerítése, az emberrablás stb. Másrészt azonban a terrorizmushoz kapcsolódnak olyan magatartások is, amelyek önmagukban nem büntetendők, de az egyes terrorista szervezetekkel való összefüggésük okán azzá váltak, mint például a terrorizmus pénzügyi támogatása.
- Lényeges eleme a terrorizmusnak annak transznacionális, azaz *határokon átvéelő jellege*.
- Harmadikként a szakirodalom a *sértetti/áldozati kört* jelöli meg, amelybe éppúgy belefoglaltnak a magánszemélyek, civil csoportok, mint a hivatalos személyek, állami képviselők, azaz az úgynevezett „védett személyek”.

2. A szubjektív elemek

- Az egyezmények által kialakított fogalom központi szubjektív tényállási eleme a *célzat*. A terrorista cselekmények általában kettős cél által motiváltak: az egyik a félelemkeltés a lakosságban, míg a másik valamely kormányzat vagy nemzetközi szervezet kényszerítése valamilyen magatartás tanúsítására, illetve az attól való tartózkodásra. Bár a terrorizmus minden esetben elsődlegesen a lakosságban képes a félelem kiváltására, a terroristák célja elsődlegesen mégsem ez, hanem az, hogy pressziót tudjanak gyakorolni valamely állam kormányzatára, vagy valamely nemzetközi szervezetre. Azaz kimondhatjuk, hogy a terroristák elsődleges céljukat másodlagos céljuk elsődleges megvalósítása útján érik el.
- Szintén lényeges szubjektív tényállási elem a *motivum*. A terrorista cselekmények sohasem önmagukért valók, általában valamilyen politikai vagy egyéb ideológiai gondolat, vagy a vallás által motivált deliktumok. Kijelenthető, hogy e motivum hiányában – amely gyakorlatilag egyfajta legitímációt is ad a terrorista csoportok önön akciónak – egy adott bűncselekmény nem is minősül terrorcselekménynek.

Az egyezmények másik csoportját akként határoztuk meg, mint olyanokat, amelyek a nemzetközi terrorizmus speciális tényállásainak a meghatározására, valamint azok üldözésére irányulnak. Ezen egyezmények közös jellemzője, hogy – figyelemmel a nemzetközi tapasztalatokra – a terrorizmus olyan sui generis alakzatainak definiálására irányulnak, amelyek elkövetésére a leggyakrabban kerül sor, és különösen nagy veszélyt jelentenek a nemzetközi közösségre.²⁴

²⁴ Ezen egyezmények a következők: A légi járművek fedélzetén elkövetett támadások elleni 1963. szeptember 14-i tokiói egyezmény; az úgynevezett repülőgép-eltérítések visszaszorításáról szóló 1970. december 16-i hágai egyezmény; a polgári légi közlekedés biztonságát sértő jogellenes cselekmények visszaszorításáról

Zárásként elmondható, hogy békeidőben az határozza meg, hogy egy cselekmény nemzetközi jogi bűncselekményként értékelhető-e, hogy azt vagy a nemzetközi (szokás)jog deklarálja annak (ezek közé tartozik az agresszió, a háborús bűncselekmények, a genocídium, valamint az emberiség elleni bűncselekmények), vagy a belső jogi kriminalizálás nemzetközi jogi kötelezettségi eredetű (ilyen a rabszolgaság, valamint a kalózkodás).²⁵ Jelenleg a nemzetközi szakirodalom – figyelemmel az egyezményi rendszerre is – a terrorizmust nem tekinti nemzetközi jogi bűncselekménynek, bár az elmozdulás az elmúlt időszakban – főként az Egyesült Államokat érő 2001-es terrortámadások után – egyre inkább tapintható. A jogászok ma már nem tekintik a nemzetközi jogi bűncselekményeket zárt rendszernek, és egyre inkább uralkodóvá válik az a felosztás is, hogy a nemzetközi bűncselekményeket két csoportba sorolják: egyrészt az emberiség békéje és biztonsága elleni bűncselekmények, másrészt pedig az egyéb nemzetközi bűncselekmények közé.²⁶ Előbbit úgy határozhatjuk meg, mint azon bűntettek halmazát, amelyek fenyegetik a nemzetközi közösség alapvető értékeit és érdekeit, és ahol az egyén büntetőjogi felelőssége nemzetközi jogi alapokon nyugszik.

Bár a terrorizmust kategorikusan nem sorolják e bűncselekmények közé, a változás mégis érzékelhető, ez azonban közel sem előzmények nélküli. Mint láttuk, már az 1937-es egyezménytervezetek is úgy közelítettek a terrorizmushoz, mint a nemzetek közös érdekeit sértő és veszélyeztető bűntetthez, ez az értelmezés a 2001-es terrortámadások után ismét előtérbe került az ENSZ-ben.²⁷ Bár az ENSZ Biztonsági Tanácsa az 1373/2001. számú határozatában a nemzetközi terrorizmust nem deklarálta az emberiség békéje és biztonsága elleni bűncselekmények tettesének, illetve nem mondta ki, hogy felelősségre vonásuk nemzetközi jogi alapú, de azon generális alapelv ismételt kimondásával, hogy a nemzetközi terroriz-

szóló 1971. szeptember 23-i montreali egyezmény; a nemzetközileg védett személyek elleni támadások megelőzéséről és visszaszorításáról szóló 1973. december 14-i egyezmény; a tűzszedés elleni 1979. december 18-i nemzetközi egyezmény; a nukleáris anyagok védelméről szóló 1980. március 3-i bécsi egyezmény; a tengeri hajózás biztonsága elleni jogellenes cselekmények visszaszorításáról szóló 1988. március 10-i római egyezmény és annak jegyzőkönyve; a polgári légi közlekedést kiszolgáló repülőterek elleni erőszakos jogellenes cselekmények elleni 1988-as kiegészítő jegyzőkönyv; a plasztik robbanóanyagok kereskedelmének visszaszorítását célzó 1991. március 1-jei montreali egyezmény; a terrorista bombatámadások leküzdéséről szóló 1998. január 12-i nemzetközi egyezmény, valamint a terrorizmus finanszírozása elleni 2000. február 25-i nemzetközi egyezmény. Forrás: Antonio Cassese (2008): Uo. 170. o.

25 Bert Swart: International Crimes: present situation and future developments. *International Criminal Law: Quo Vadis?* Proceedings of the International Conference held in Siracusa 28. Nov.–3. Dec. 2002. on the occasion of the 30th Anniversary of ISISC, Nbr. 19/2004. Association Internationale de Droit Penal, p. 201.

26 Uo. 203. o.

27 Mint ismert, a Biztonsági Tanács 1373/2001. számú határozatában kimondta, hogy a nemzetközi terrorizmus fenyegetést jelent a nemzetközi békére és biztonságra, ennél fogva minden állam kötelessége a terrorcselekmény, valamint a terrorizmus finanszírozásának büntetendővé nyilvánítása.

mus a nemzetközi békét és biztonságot sértő bűncselekmény, elindította a továbblépést abba az irányba, amelynek nyomán a terrorizmus is elérheti a nemzetközi jogi bűncselekményi besorolást.

A terrorizmus mint nemzetközi deliktum megítélése háború esetén

Tekintettel arra, hogy az egyes terrorista cselekmények nemzetközi vagy nemzeti fegyveres konfliktus idején is elkövethetők, a szakirodalom azzal is behatóan foglalkozik, hogy ebben az esetben a terrorista megnyilvánulás besorolható-e a háborús vagy az emberiség elleni bűncselekmények közé. Azaz nemzetközi szokásjogon alapuló nemzetközi jogi bűncselekményi rangot ér-e el a terrorizmus akkor, ha fegyveres konfliktus idején követik el.

Az 1949-es negyedik genfi egyezmény 33. cikkelyének (1) bekezdése tilt bármilyen, a civil lakosság ellen elkövetett terrorista cselekményt. Minthogy a rendelkezés célja az volt, hogy megelőzze a hadviselők által elkövetett terrorista cselekményeket, egyaránt tiltotta a civil lakosság elleni terrorizmust akár megszállt állami területen, akár pedig megszállás alá nem vont, de a fegyveres konfliktusban részes másik állam területén.²⁸ Hasonló rendelkezést tartalmazott az említett egyezmény 1977-es második kiegészítő jegyzőkönyve, amely tiltott mindenfajta terrorista cselekményt olyan személyekkel szemben, akik közvetlenül nem vesznek részt a hadviselésben, vagy felhagytak annak tovább folytatásával, függetlenül attól, hogy egyébként szabadságuk korlátozva van-e, vagy sem²⁹. Látható tehát, hogy az alapvetést adó nemzetközi egyezmények tilalmazzák a terrorizmust fegyveres konfliktus idején is, közel sem mindegy azonban, hogy mit tekintünk fegyveres konfliktusban megvalósított terrorista magatartásnak. Így a témánk szempontjából megközelített, tulajdonképpeni terrorizmus vonatkozásában ugyanis, álláspontunk szerint, nincs annak jelentősége, hogy a terrorcselekményt háborús vagy békeidőben követik el.

Példának okáért, ha egy terrorszervezet fegyveres konfliktus idején kísérel meg támadást a hadviselésben részes valamely állam vezetője ellen azért, hogy az álamot a béketárgyalások megkezdésére kényszerítse, ez a magatartás önmagában még nem tekinthető a nemzetközi humanitárius jog megsértésének, a cselek-

²⁸ Antonio Cassese (2006): i. m. 944. o.

²⁹ Ehhez kapcsolható továbbá az első kiegészítő jegyzőkönyv 51. cikk (2), valamint az azt szóról szóra megismétlő második kiegészítő jegyzőkönyv 13. cikk (2) bekezdése, amely tilalmazza a civil lakosság elleni valamennyi olyan erőszakos magatartást, vagy az azzal való fenyegetést, amelynek legfőbb célja rémületet keltani a polgári lakosság tagjai között.

mény pedig nem értelmezhető sem a háborús, sem pedig az emberiség elleni bűncselekmények kategóriájaként. Ezt a magatartást ugyanis az adott állam nem a nemzetközi jog valamely szabálya, hanem saját belső joga alapján fogja minősíteni, illetve az elkövetők büntetőjogi felelőssége is belső jogi megalapozottságú lesz. Nézetünk szerint a genfi egyezményben és annak kiegészítő jegyzőkönyveiben tilalmazott terrorizmus a civil lakosság elleni módszeres erőszak alkalmazása általános tilalmának megfogalmazását jelenti, azt pedig, hogy milyen formában jelenhet meg ez a gyakorlatban, az egyes nemzetközi bíróságok statútumaiban rögzített nemzetközi bűncselekmények tényállási elemei jelölik ki.

Így a hadviselő állam nézőpontjából vizsgálva a helyzetet, abban az esetben, ha a hadviselő szándékos támadásai kizárólag a polgári lakosság ellen irányulnak, az állam e magatartása a nemzetközi humanitárius jog súlyos megsértését jelenti. Abban az esetben azonban, ha ellenséges erők ellen irányulnak, amelyek véletlenül a polgári lakosságra is kihatnak, a cselekmény lehet jogellenes, ha a támadás nem áll arányban a hadviselés kockázatával együtt járó szükséges mértékkel.³⁰ A genfi egyezményben és annak kiegészítő jegyzőkönyveiben aposztrofált terrorizmus mint erőszakos magatartás akkor éri el a háborús bűncselekmény kriminalitási szintjét, ha a jogellenes erőszak alkalmazásának célpontjában kizárólag civil, de a hadviselésben nem részes személyek állnak, és az erőszak alkalmazásának célja az ellenség térdre kényszerítése érdekében rémület keltése.

Antonio Cassese már többször hivatkozott művében azt írja, hogy a terrorizmusnak mint háborús bűncselekménynek van egy konstitutív, valamint egy szubjektív tényállási eleme. A konstitutív elem, hogy a tilalmazott cselekmény lényegében nem más, mint erőszakos magatartás kifejtése, vagy azzal való fenyegetés a civil lakosság, valamint olyan személyek, illetve csoportok irányába, akik/amelyek nem vesznek részt a hadviselésben. Utóbbira példának a szerző a fogvatartottakat, hajótörötteteket, valamint a sebesülteket sorolja fel. Míg a szubjektív elem a félelemkeltési célzat, amelyet elsődlegesen az ellenség megtörése és legyőzése érdekében alkalmaz az adott hadviselő.³¹

Az előbbiekből tehát egyértelműen kitűnik, hogy háborús helyzetben a terrorizmus értelmezése a nemzetközi (humanitárius) jogban egészen más, mint békeidőben, beleértve az elkövetői kör különbözőségét is. Ilyenképpen hadiállapotban szükségtelennek tartjuk a terrorizmus, mint transznacionális bűncselekmény értelmezését. Mindamellelt nem vitatjuk a szakirodalomban kialakult azon nézetet, amely szerint a hadviselők által elkövetett terrorista cselekmények mind a nemzetközi hu-

³⁰ Antonio Cassese (2006): i. m. 944. o.
³¹ Uo. 173–174. o.

manitárius jog, mind pedig a nemzetközi büntetőjog által szabályozott cselekmények, azonban ez a szabályozás a terrorista megnyilvánulásokra nem mint önálló nemzetközi bűncselekményre irányul, hanem magára a terrorizmusra, mint a tulajdonképpeni nemzetközi jogi bűncselekmények keretében elhelyezett eszközcselekmények gyűjtőfogalmára utal.³² Ennek okán önállóan is üldözendő bűncselekménykategóriaként a terrorizmus az egyes nemzetközi büntető törvényszékek statútumaiban sem jelenik meg jellemzően.

Ez alól egyetlen kivétel van. Ez pedig a Ruanda területén elkövetett nemzetközi bűncselekményeket vizsgáló ad hoc törvényszék, amely statútuma 4. cikkelyének d) pontjában említi a terrorcselekményt mint önállóan is üldözendő bűncselekményt.³³ A statútum tehát nemcsak annak okán érdemel kiemelés, mert a terrorizmust mint bűncselekményt és nem pedig mint a civil lakosság ellen alkalmazott módszeres erőszak szinonimáját használja, hanem elhelyezi azt a háborús bűncselekmények csoportjában. A hivatkozott cikkely ugyanis a terrorcselekményt mint a polgári lakosság háború idején történő védelméről szóló 1949-es genfi egyezmény és annak második kiegészítő jegyzőkönyvének közös 3. szakaszában tilalmazott erőszakos cselekményt említi, és ezzel azt a nemzetközi szokásjogon alapuló háborús bűncselekményként értelmezi. A törvényszék statútumának e joghatósági szabálya abba az irányba mutat, hogy a háború idején elkövetett terrorcselekmény is háborús bűncselekményként, így tulajdonképpen nemzetközi jogi bűncselekményként lesz értékelhető a jövőben. A bíróság joggyakorlatában kimunkálta azt a feltételrendszert, amelynek vizsgálata és megállapítása a 4. cikkely alkalmazhatósága szempontjából elengedhetetlen. Ezek a következők: a fegyveres konfliktus megléte nem szükségszerű kapcsolat az elkövető és a fegyveres erők között³⁴; a hadviselésben részes fél területén történő elkövetés (*ratione loci*)³⁵; a cselekmény passzív alanya olyan személy lehet, aki nem vesz részt a fegyveres konfliktusban, vagy a részvételével felhagyott (*ratione personae*)³⁶; szoros kapcsolat a bűncselekmény és a fegyveres konfliktus között³⁷; valamint a bűnösség (*mens rea*).

32 Véleményünk szerint ugyanezen dogmatikai megfontolás vezérli azokat az elképzeléseket is, amelyek a nemzetközi terrorizmust az emberiség elleni bűncselekmény egyik kategóriájaként értelmezik [lásd például Antonio Cassese (2006, 2008): i. m.].

33 Forrás: Statute of the International Criminal Tribunal for Rwanda. www.ictr.org.

34 Erre a Musema-ügyben mutatott rá a bíróság, kimondva ezzel azt is, hogy akár civil elkövető is felelősségre vonható a háborús deliktum miatt. www.hrw.org/reports/2004/ij/ict/ind.htm

35 Kayishema and Ruzindana-ügy. Uo.

36 Vö. Akayesu-ügy. Uo.

37 A bíróság több ítéletében is rámutatott, hogy ez azt jelenti, hogy a támadásnak szorosan kell kapcsolódnia az ellenségeskedéshez, illetve a fegyveres konfliktussal szoros összefüggésben kell azt elkövetni.

Kérdésként fogalmazható meg azonban, hogy tényállási elemeit tekintve azonos-e a státútumban nevesített terrorcselekmény a békeidőben elkövetett terrorcselekménnyel. A válasz az kell hogy legyen, hogy nem. Álláspontunk szerint minimálisan is egy objektív, valamint egy szubjektív tényállási elem vonatkozásában eltérés mutatkozik.

A békeidőben megvalósított terrorcselekmény elkövetője gyakorlatilag bárki lehet, tehát az adott állam fegyveres erejének a tagja, vagy civil személy, akár állami tisztségviselő is, míg a fegyveres konfliktus idején elkövetett terrorcselekményé szükségképpen csak az adott hadviselésben részes állam fegyveres testületének tagja. Bár az ICTR esetjogi gyakorlatából az előbbieken összefoglalt feltételek alapján más következhetne, de klasszikusan terrorcselekmény vádja miatt ez a bíróság még nem folytatott le eljárást, így e bűncselekmény esetjogi megalapozottsággal sem bír. Másrészt a célzat is más, hiszen – ahogyan arra a szakirodalom is utal – háborús helyzetben a terrorcselekmények – bár képesek a polgári lakosságban félelem kiváltására – elsődlegesen mégiscsak az ellenség meggyengítését, legyőzését célozzák, míg békeidőben a terrorista célkitűzések természetüknél fogva mások, mint ahogyan arra már utaltam.

Az előbbiekből levezethető, hogy nemzetközi büntetőjogi értelemben a terrorcselekményt mint tényállást két csoportba lehet sorolni: egyrészt különbség tehető békeidőben és fegyveres konfliktus idején elkövetett terrorizmus között. A békeidőben elkövetett terrorcselekményt jelenleg a jogirodalom tágabb értelemben vett nemzetközi bűncselekményként, azaz transznacionális bűncselekményként kezeli, míg a háborúban megvalósított terrorista megnyilvánulások a szerint minősülnek, hogy ki az elkövetőjük, illetve a cselekmények milyen elsődleges célzat által motíváltak. Ha az elkövető személyét tekintve a fegyveres konfliktusban részes állam fegyveres erejének tagja, akkor a cselekményt jellemzően háborús bűncselekményként értelmezhetjük, míg minden más esetben az elkövetési magatartás a köztörvényes terrorcselekmény jogi minősítését veszi fel.³⁸

Zárógondolatok

Tanulmányunkban megkíséreltük bemutatni, hogy a nemzetközi terrorizmus bűncselekménye hogyan kategorizálható a nemzetközi büntetőjogban. A vizsgálat során

³⁸ Ezen állítás nem igazodik ugyan az ICTR jelenlegi esetjogához, de mindenképpen hangsúlyosnak tartjuk kiemelni, hogy a szubjektív és objektív elemek együttes megléte mellett tartjuk elképzelhetőnek a terrorcselekmény értelmezését fegyveres konfliktusban oly módon, hogy az háborús bűncselekményi rangot nyerjen. Önmagában a szubjektív elem, tehát a célzat megléte kevés lenne, hiszen e téren jelentős átfedéseket mutat a terrorcselekménynek eme alakzata a békeidőben elkövetett alakzattal.

a bűncselekményt két értelmezési szinten elemeztük. Egyrészt vizsgáltuk békeidőben, másrészt pedig – követve a nemzetközi szakirodalmat – fegyveres konfliktus idején. A jogfejlődés figyelembevételével rögzíthető, hogy már a két világháború között megkísérelték önálló nemzetközi bűncselekményként definiálni a terrorizmust, annak egyezményi szintű elfogadása azonban elmaradt. A második világháború után a terrorizmust egyre inkább a tágabb értelemben vett nemzetközi bűncselekményi osztályba sorolták, azon belül is a jogirodalom – nemzetközi szokásjogi indokok alapján – transznacionális bűncselekményként kezelte, és kezeli mind a mai napig. A dogmatikai átértékelés lehetősége az Amerikai Egyesült Államokat érő 2001-es terrortámadások után, a Biztonsági Tanács 1373/2001. számú határozatával nyílt meg, ebben nemzetközi szervezeti szinten rögzítették, hogy a terrorizmus fenyegeti az emberiség békéjét és biztonságát, azaz nemzetközi érdekeket sértő bűncselekmény. Ezzel a felismeréssel pedig megnyílt az út a nemzetközi jogi bűncselekmények bővíthetőségének irányába, ami a XXI. században újabb próbatétel elé állítja majd a nemzetközi közösséget. Egyelőre mind a jogtudomány, mind pedig a gyakorlat egységesnek mutatkozik abban, hogy a nemzetközi terrorizmus még nem felel meg annak a feltételrendszernek³⁹, amelynek alapján kijelenthetnék, hogy a terrorizmus nemzetközi jogi bűncselekményi szintet ért volna el.

Ez után vizsgálat alá vettük a nemzetközi terrorizmus megítélését háború, illetve fegyveres konfliktus idején, ennek kapcsán kijelenthető, hogy tartalmilag a megkülönböztetésnek csak annyiban van jelentősége, amennyiben a terrorizmus keretében megvalósítható valamely eszközcselekményt vagy cselekményeket a hadviselésben részes fél fegyveres erejének tagja valósítja meg az ellenség ellenállásának felszámolása céljából, a polgári lakosság sérelmére. Ily módon a békeidőben rögzített terrorcselekmény tényállása éppúgy közösleges bűncselekményként, illetve transznacionális bűncselekményként értelmezhető, ha azt fegyveres összeütközés idején valósítják meg. A terrorizmus a nemzetközi humanitárius jogban inkább mint a civil lakossággal szemben alkalmazott módszeres – az egyes nemzetközi szokásjogi alapú nemzetközi jogi bűncselekmények tényállási elemeként értékelt – erőszakos magatartások halmaza jelenik meg, és nem önálló deliktumként. Ennek alapján az

³⁹ Ezt a feltételrendszert több szerző is felállította, általánosan a Bassiouni által rögzített négy elem emelhető ki:

1. a cselekmény nemzetközi érdeket sértő cselekmény legyen; 2. egyben legyen olyan magatartás is, amely példátlan támadás a nemzetek közösségének általánosan elfogadott értékei ellen; 3. a cselekmény öltönn transznacionális jelleget, akár az elkövetők vagy az áldozatok nemzetiségének különbözősége, akár a nemzeti határok átépése okán; és végül 4. a cselekmény védett nemzetközi érdekekre gyakorolt hatása olyan súlyú legyen, hogy az csak a nemzetközi kriminalizálás útján legyen elhárítható. M. Cherif Bassiouni: *The Sources and Content of an International Criminal Law: A Theoretical Framework*. In: M. Cherif Bassiouni (ed.): *International Criminal Law: Enforcement*. 2nd edition. Transnational Publishers, Ardsley, New York, 1999

egyes szakirodalmakban a háborús vagy emberiesség elleni bűncselekmények al-kategóriájaként értékelt terrorizmus nem azonos a tulajdonképpeni terrorcselekménnyel, bár mindenképpen előremutató, hogy a terrorcselekmény (*acts of terrorism*) mint tényállási elem az ICTR statútumában már önállóan is megjelent.

IRODALOM

- Bassiouni, M. Cherif:** The Sources and Content of an International Criminal Law: A Theoretical Framework. In: **Bassiouni, M. Cherif (ed.):** International Criminal Law: Enforcement. 2nd edition. Transnational Publishers, Ardsley, New York, 1999
- Cassese, Antonio:** The multifaceted criminal notion of terrorism in international law. *Journal of International Criminal Justice*, 4/2006.
- Cassese, Antonio:** International Criminal Law. Second Edition. Oxford University Press, 2008
- Dinh, Nguyen Quoc – Dailier, Patrick – Pellet, Alain – Kovács Péter:** Nemzetközi közjog. Osiris Kiadó, Budapest, 2001
- Karpec, Igor Ivanovics:** A nemzetközi jellegű bűncselekmények. I. kötet. Rendőrtisztviseli Főiskola, Budapest, 1983
- Polt Péter:** A nemzetközi büntetőjog fejlődésének néhány kérdése. *Jogtudományi Közöny*, 1987/4.
- Saul, Ben:** The legal response of the League of Nations to Terrorism. *Journal of International Criminal Justice*, vol. 4., no. 1., 2006
- Swart, Bert:** International Crimes: present situation and future developments. International Criminal Law: Quo Vadis? Proceedings of the International Conference held in Siracusa 28. Nov.–3. Dec. 2002. on the occasion of the 30th Anniversary of ISISC, Nbr. 19/2004. Association Internationale de Droit Penal
- Triffterer, Otto:** A nemzetközi büntetőjog időszerű kérdései. Az ELTE ÁJK-n elhangzott előadás tézisei. 1983. június 2.
- Van Den Wyngaert, Christine:** The political offence exception to extradition. The delicate problem of balancing the rights of the individual and the international public order. Kluwer, The Hague, 1980
- Walters, Francis Paul:** A history of the League of Nations. London, 1969
- Werle, Gerhard:** Principles of International Criminal Law. T. M. C. Asser Press, 2005
- Wiener A. Imre:** Nemzetközi büntetőjog – nemzetközi bűncselekmények. *Jogtudományi Közöny*, 1986/6.
- Wiener A. Imre:** Jogforrások és jogelvek a nemzetközi jogban. *Állam- és Jogtudomány*, 1990/1–2.
- Wiener A. Imre:** A nemzetközi bűncselekmények kodifikációja. *Állam- és Jogtudomány*, 1992/1–2.